

Sumqayıt hadisələri 1988

Dövri mətbuat 2019-cu il

M ü n d ə r i c a t

- Bəşir Səfərli. Erməni təxribatının silinməyən izləri.....2
- Akif. Əliyev. Böyük terrorun başlanğıcı.....5
- Əli Nəcəfxanlı. Sumqayıt hadisələri SSRİ-nin süqutunun başlanğıcı idi.....8
- Elçin Əhmədov: Sumqayıt hadisələri erməni millətçilərinin məkrli planının tərkib hissəsi idi.....9
- Sumqayıtda hadisələrin 31-ci ildönümü.....12
- 31 il əvvəl baş verən hadisələr müzakirə olunub.....13
- Sumqayıt hadisələri : Ermənilərin törətdikləri təxribatdan 31 il ötür.....14
- 28-dən 29-na keçən gecə.....17

Erməni tərribatının silinməyən izləri

Sumqayıt hadisələrindən 31 il ötür

Düz 31 il əvvəl - 1988-ci il fevral ayının 27-28-də Sumqayıtda erməni millətçiləri xaricdə yaşayan havadarlarının köməyi ilə qanlı aksiya törətdilər. İllər ötsə də, faktlar, rəqəmlər hər şeyi tarixin yaddaşında saxlayır.

Separatçı, millətçi, terrorçu ermənipərəst qüvvələr Sumqayıtda tüğyan edən iğtişaşlar zamanı müxtəlif millətlərdən olan 32 adam, o cümlədən 26 erməni həlak olmuş, 400-dən çox insan bədən xəsarəti almış, 50-dən artıq mədəni-məişət obyektı dağıdılmış, 40-dan çox avtomobil sındırılmış, şəhərə təxminən 10 milyon dolları məbləğində ziyan dəymişdir. Erməni millətçiləri tarixin müxtəlif dövrlərində Azərbaycan xalqına qarşı çoxsaylı xəyanətlər etmiş, ölkəmizə qarşı əsassız ərazi iddiaları qaldırmış, "Böyük Ermənistan" xülyasına çatmaq üçün hər cür hiylələrə, tərribatlara əl atmışlar. Sovet imperiyasının iflasa uğradığı ərəfədə də ermənilər məkrli planlarını davam etdirmişlər. Sumqayıt hadisələri zamanı iyrenc niyyətlərini yerinə yetirmək istəyən hər cür hiyləyə əl atmışdılar. Ermənilər Sumqayıtı təsadüfi hədəf seçməmişdilər. Həmin ərəfədə minlərlə soydaşımız Ermənistandan - öz ata-baba yurdundan qaçqın düşmüşdü. Həmin dövrdə onların çoxu Sumqayıta pənah gətirmişdilər. Hadisələrin gedişi sübut edir ki, bu tərribatlar əvvəlcədən planlaşdırılmışdı. Fevral ayının 27-də hadisələrə birbaşa start verilmişdi. Mart ayının 1-də isə şəhərdə komendant saati elan olunmuşdu. Sovet qoşunları isə hələ də gözləmə mövqeyi tuturdular. Bütün tapşırıqlar birbaşa Moskvadan verilirdi. Heç də təsadüfi deyil ki, 1988-ci il iyul ayının 18-də SSRİ Ali Sovetinin iclasında Mixail Qorbaçov demişdi ki, "qoşunlar Sumqayıta bir saat gecikmişdi". Amma SSRİ müdafiə naziri Yazov "Sumqayıtın əks sədasi" sənədli filminin çəkiliş qrupuna verdiyi müsahibəsində bu fikri təkzib etmişdir. Filmin ssenari müəlliflərindən biri, jurnalist Eyrüz Məmmədov yazır ki, "Yazov tam ciddiliyi ilə bizə bildirdi ki, sovet qoşunları heç vaxt heç bir yerə gecikmir. Baş komandanın əmri olmadan komendant saati elan oluna bilməz, nə də əsgərlər silah işlətmək, güllə atmaq belə fikrində ola bilməz".

Sumqayıtın tərribatlar üçün məkan seçilməsi öncədən müəyyənləşdirilmişdi. Bu hadisələrin əsas təşkilatçısı isə Eduard Qriqoryan adlı bir tüfeyli seçilmişdi. O, "Kruq" cəmiyyətinin fəal üzvü, dəfələrlə məhkum olunmuş quldur idi. Heç yerdə işləmirdi, "Paşa" ləqəbi ilə tanınırdı. Hadisələr zamanı öz ətrafına müəyyən insanlar toplamış, onları pulla şirnikdirmiş, qanlı cinayətlərə, terrora cəlb etmişdir. Həmin gün Sumqayıtda iğtişaşlar onun təşəbbüsü ilə başladı... Şəhərdə qanlı hadisələr başlayanda o qədər yalanlar, uydurmalar, şayiələr yayılmışdı ki... Hələ 1988-ci il 30 mart tarixli sayında "İzvestiya" qəzeti belə bir sərlövə ilə yazı dərc etmişdi: "Sumqayıt: istintaqa şayiələr mane olur..." O vaxt SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupu bu işə cəlb olunsada, hər cür yalan və şayiələr, uydurmalar istintaqın gedişinə mane olurdu. Sumqayıt hadisələrində həlak olanların sayını dəfələrlə artırırıdılar. Hətta uydurmalara görə, guya Sumqayıtda min nəfərə qədər adam öldürülmüşdür. Yəne də ermənilər köhnə vərdişlərindən əl çəkmir, həqiqəti boğmağa çalışırdılar. Sumqayıtda törədilən qanlı cinayətlərlə bağlı SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupunun rəhbəri Qalkin yazırdı ki: "Eduard Qriqoryan tüfeyli həyat sürən bir canidir. Sumqayıtda baş verən hadisələrdə onun cinayət əməlləri nəticəsində 5 erməni qətlə yetirilib, 8 qadın zorlanmışdır..."

Belə silsilə cinayətlərə havadarlıq edənlər onu dəfələrlə həbsxanadan azad etdirmişdilər. Ona görə ki, "Paşa" ləqəbli bu cinayətkar ermənilərin hər cür tərribatlarını həyata keçirməyə hazır idi. Bir faktı qeyd edək ki, Sumqayıt hadisələrindən cəmi bir gün sonra Serqo Xanzadyan, Zori Balayan və Silva Kaputikyan Qorbaçovla görüşür və həmin görüşün nəticəsi olaraq dərhal Sumqayıta ordu yeridilir. Elə həmin gündən şəhərdə komendant saati başlayır. Əlbəttə, hadisələr baş verməmişdən əvvəl əgər Qorbaçov ədalətli mövqə tutub prinsiplilik göstərsə idi, hadisələr bu həddə çatmazdı. Amma o bunu etmədi. Hadisələr zamanı "xilaskar" sovet ordusunun vəhşilikləri ilə üzləşən adamların sayı çox olub.

1988-ci il mart ayının əvvəllərində hadisələr bir qədər səngisə də, bir-birini tamamlayan şayiələr, uydurmalar daha geniş çərçivədə yayılırdı. Komendant saatından sonra cəmi iki gün ərzində iki minə yaxın adam həbs olunmuşdur. Qərribə burasıdır ki, ən qısa müddətdə dünyanın ucqarlarından erməni jurnalistləri Sumqayıtda peyda olmuş və hadisələrin təbliğinə çalışmışdılar. Jurnalist Eyruz Məmmədov yazır ki, İsveçrədən Artaşes Qabrilyan adlı birisi videokamerası ilə həmin günlərdə Sumqayıtın küçələrini sərbəst gəzib-dolaşırdı. "Azadlıq" radiosunun erməni redaksiyası bu hadisələrlə bağlı ciddi əks-təbliğata başlamışdır. Erməni tarixçiləri də silsilə saxta kitablar dərc etdirib yayırdılar. Sumqayıt hadisələrini araşdıran analitiklər, jurnalistlər bu qənaətə gəlmişdilər ki, iğtişaşların, törədilən cinayətlərin ssenarisi birbaşa Moskvada hazırlanmışdır. Həmin dövrdə "Krunk" erməni təşkilatının üzvlərindən bir qrupu Sumqayıtda yaşayırdı. Onlar ermənilərlə sıx əlaqə saxlayır, hadisələri hansı ardıcılıqla davam etdirmək üçün təlimatlar alırdılar. Onu da qeyd edək ki, Sumqayıtda yaşayan ermənilərin yaşayış tərzini o qədər də aşağı səviyyədə deyildi. Hadisələrdən sonra Ermənistanı köçənlər orada uzun müddət yaşaya bilmədilər. Bir qrupu Rusiyanın müxtəlif şəhərlərinə üz tutdu, digərləri isə Ermənistanda məskunlaşmağa can atdılar. Ermənilər özləri də sonradan etiraf etməli oldular ki, üz tutduqları yerlərdə onlara münasibət o qədər də yaxşı olmayıb. Həmin illərdə ölkəmizdə tolerantlıq o qədər güclü idi ki, hətta orta məktəblərdə də erməni dili tədris olunurdu. O vaxtlar işlədiyim Azərbaycan televiziyasında ayrıca erməni redaksiyası fəaliyyət göstərirdi. Həmin redaksiyada cəmi bir azərbaycanlı işləyirdi. Bütün bunlar sübut edir ki, milli münasibətlər zəminində ciddi problemlər yox idi. Amma erməni millətçiləri bu iğtişaşları törətmək üçün hər cür saxta və iyrenc yollara əl atırdılar...

Həmin illərdə Sumqayıtda gənclər çox idi. Onlar müxtəlif bölgələrdən gəlmişdilər. Gələnlər burada işə düzəlir, yataqxanada yerləşirdilər. Müxtəlif millətlərin yaşadığı bu şəhərdə gəncləri münasibətə daha tez cəlb etmək mümkün idi. Ermənilər bu vəziyyətdən qədərincə faydalanır, öz çirkin niyyətlərini həyata keçirirdilər.

Sumqayıtda baş verə biləcək hadisələr barədə ermənilərə əvvəlcədən xəbərdarlıq edilmişdi. Burada yaşayan 1000-ə qədər erməni 1988-ci ilin yanvar ayında əmanət kassalarında saxladıkları 8 milyon 343 min 691 rubl pulu təcili çıxarıb Yerevana, Xankəndiyə və Rusiyanın başqa şəhərlərinə köçürmüşdülər. Bütün bunlar bir daha sübut edir ki, təxribatçılar bu iğtişaşlara əvvəlcədən hazırlanmışdı, onlar planlı şəkildə hərəkət etmişdilər. Sumqayıtın sənaye müəssisələrində, təhsil, mədəniyyət və səhiyyə sahələrində çalışan ermənilər Dağlıq Qarabağın Ermənistanı verilməsi barədə gizli imzalar toplayırdılar. O vaxt onlar "Krunk" cəmiyyətinə yardım adı altında adambaşına 50 rubl vəsait göndərirdilər. Bütün bunlar ermənilərin məqsədlərinə çatmaq üçün apardıqları açıq və gizli işin tərkib hissəsi idi. Maraqlı bir faktı da açıqlayaq: Sumqayıt hadisələrinin başladığı gündən dərhal sonra Ermənistanda Azərbaycan əleyhinə informasiya şəbəkəsi işə düşmüş, mətbuatda böhtan və yalan dolu uydurmalar yayılmağa başlamışdır. Cəmi üç gündən sonra Xankəndidə Sumqayıt hadisələri zamanı həlak olanlara xatirə abidəsi ucaldılmışdı. "Sumqayıt... Soyqırımı... Aşkarlıq..." adlı kitabça 50 min tirajla Yerevanda rus dilində çap olunub dünya ictimaiyyətinə çatdırılmışdı. Bütün bunlar qabaqcadan düşünülmüş təxribatların tərkib hissələri idi.

Sumqayıt hadisələri zamanı ermənilər belə bir uydurma yaymışdılar ki, guya həmin günlərdə azərbaycanlılar heç bir ziyan çəkməyiblər. Əslində, elə qırmızı imperiyanın qoşunları şəhərə yeridilən zaman 5 azərbaycanlı öldürülmüşdü. Erməni sürücü Valeri Markaryan idarə etdiyi avtobusu Sumqayıtda dinc əhalinin üstünə sürərkən 4 azərbaycanlı həlak olmuşdu. Təxribatlar zamanı belə silsilə hadisələrin sayı çox idi. Doğrudur, ermənilər hər şeyi gizlətmək və öz xeyirlərinə yönəltməklə hadisələrdən daha çox bəhrələnmək istəyirdilər.

O vaxtlar Kremlin göstərişi ilə hərəkət edən rəsmi Bakı Sumqayıt hadisələrinə düzgün qiymət verə bilmirdi. Sumqayıtın o vaxtkı rəhbərlərindən çoxu dərhal cəzalandırıldı, vəzifədən azad edildi, partiya sıralarından uzaqlaşdırıldı, digər inzibati cəzalara məruz qaldılar. Əlbəttə, bütün bunlar ermənilərin Mixail Qorbaçovla yaxınlığından xəbər verirdi...

Doğrudur, SSRİ Baş Prokurorluğu Sumqayıt hadisələri ilə bağlı istintaq qrupu yaratdı, xeyli iş aparıldı, müstəntiq qrupu ayrıldı... Amma bütün bunlar yarımçıq qaldı, hər şey arxivlərin küncünə atıldı.

Düz 31 il ötsə də, milli zəmində baş verən hadisələrin əsl mahiyyəti hələ də açılmayıb, cinayətkarlar cəzasız qalıb, ermənilər öz niyyətlərini açıq və gizli şəkildə həyata keçirirlər. Belə cinayətlərin cəzasız qalması hadisələrin əsl mahiyyətini pərdələyir. Amma heç nə gizli qalmır. İllər ötsə də, nəsillər öz halal haqqını tələb etməkdə davam edirlər...

Bəşir Şərifli,
“Azərbaycan qəzeti” . - 2019. - 27 fevral. - № 47. - S.6.

Böyük terrorun başlanğıcı

Sovetlər birliyində münaqişələr dəfələrlə müxtəlif formalarda özünü göstərüb. Lakin SSRİ rəhbərliyi bunun qarşısını ala bilməmişdi. Qorbaçov hakimiyyətə gəldikdən sonra isə demokratiya pərdəsi altında kommunist rejiminin həllini tapmadığı məsələlər yenidən qabardı. Bundan istifadə edən ermənilər öz məkrli planlarını həyata keçirməyə başladılar.

1988-ci ilin fevralında Xankəndidə erməni millətçiləri kütləvi mitinqlər keçirib SSRİ rəhbərliyindən Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın tərkibindən çıxarılıb Ermənistanın tərkibinə qatılmasını tələb edirdilər. Mitinqlərdə azərbaycanlıların "cinayətlərindən" söz açıır, əl altında qaldıqlarını iddia edirdilər. Dağlıq Qarabağın ətraf rayonlarından ermənilər mitinqlərə axışır, oradan təlimatlandırılırdılar. Həmin hadisələrdən sonra belə bir fikir dolaşırdı ki, ermənilər əvvəlcə Gəncəni iğtişaşların mərkəzi kimi qəbul ediblər. Amma sonradan ermənilərin daha çox yaşadığı Sumqayıtı seçdilər.

Bu il 70 yaşını qeyd edəcək Sumqayıt zəhmətkeşlərin şəhəridir. Yaranışından diqqəti cəlb edən bu şəhər beynəlmiləl xüsusiyyətləri ilə də fərqlənirdi. Vaxtilə "dostluq" şəhəri adlanan, özündə 82 millətin və etnik qrupun nümayəndəsini birləşdirən, daşı daş üzərinə qoyub böyük və nəhəng bir şəhər salan, beynəlmiləl bir ailədə yaşayan insanlar 1988-ci ilin fevral ayının 28-də bir qrup ekstremistin əli ilə Sumqayıtda qanlı aksiyanın törədilməsinə necə rəvac görə bilərdi? Hadisələrə təkən verən, təlimatlandıran, maddi vəsait ayıran qüvvələr kimlər idi? Təbii ki, "böyük Ermənistan" yaratmaq xülyasında olan Ermənistan Respublikasının rəhbərliyi, millətçi qüvvələr, daşnak partiyasının fəalları. Onlar Ermənistanın xüsusi xidmət orqanları və xaricdə yaşayan erməni lobbisinin ssenarisi əsasında Sumqayıtda qanlı aksiya törətdilər.

Həmin illərdə Qorbaçovun siyasi məsələlər üzrə köməkçisi Şahnazaryan, iqtisadi məsələlər üzrə köməkçisi A.Aqanbekyan və digərləri SSRİ kimi böyük bir dövlətin xarici və daxili siyasətini maraqlı və ambisiyalarına uyğun istiqamətləndirə bildilər. Nəticədə Qarabağda və Ermənistanda fasiləsiz mitinqlərə start verildi, həmin ərazilərdə yaşayan azərbaycanlılara qarşı təzyiqlər, hücumlar gücləndi. Beləcə qaçqınların ilk böyük dalğası Sumqayıtı silkələdi. Öz doğma yurdlarında min illərlə yaşayan insanlar Sumqayıta pənah gətirdilər. Çünki ermənistanlı azərbaycanlıların çox hissəsinin Sumqayıtda qohum-əqrəbası yaşayırdı. Eyni zamanda, həmin dövrdə dolaşan fikirlərdən biri də qaçqınların Qarabağda yerləşdirilməsi idi. Bunun qarşısını almaq üçün növbəti bir saxta "genosid" aktı hazırlamaq iddiası ermənilər tərəfindən düşünülürdü.

Tarixdən bəllidir ki, erməni millətçiləri müxtəlif dövənlərdə Azərbaycan xalqına qarşı törətdikləri çoxsaylı cinayətlərin müəllifidirlər. Artıq 1905, 1918-ci illərin təcrübəsi vardı. Qarşılıqlı qoyduqları məkrli niyyətlərə yetmək üçün hər cür vəhşilikdən, terrordan, insanlığa sığmayan cinayətlərdən, hətta günahsız ermənilərin qanını tökməkdən belə çəkinməyiblər. İftira və yalanlardan "əzabkeş erməni xalqına" ağı deyib təəssübkeşlərində özlərinə mərhəmət, müsəlmanlara nifrət oymatmaq istəyən erməni faşistləri törətdikləri cinayətləri tarixən türklərin və azərbaycanlıların adına yazmağa cəhd ediblər.

1988-ci il fevralın əvvəllərində ermənilər Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Qarabağın dağlıq hissəsini qoparıb Ermənistana birləşdirmək üçün açıq fəaliyyətə başladılar. Separatçı "Qarabağ" və "Krunk" komitələri dünyanın hər yerində yaşayan ermənilərə müraciət qəbul edərək onları "böyük Ermənistan" arzularının reallaşacağı gün uğrunda mübarizəyə səslədilər. Sumqayıt hadisələri ərəfəsində Ermənistandan və Dağlıq Qarabağdan Sumqayıta və Bakıya milliyətcə erməni olan şübhəli şəxslər gəlmişdi. Azərbaycan dilini mükəmməl bilən həmin adamlar xəritə əsasında bütün küçə və dövlət orqanlarını qeydiyyata almış, xüsusi terror planı hazırlamışdılar. Şəhərdə gizli fəaliyyət göstərən "Krunk" daşnak təşkilatının üzvləri ilə görüşən təxribatçı qrup erməni ailələrinin siyahısı əsasında niyyət və məramlarını bölüşmüşlər. Həmin şəxslər Sumqayıtda ermənilərin gur yaşadığı ərazilərdə çoxsaylı gizli görüşlər keçirmiş, onları gələcək hadisələrlə bağlı təlimatlandırmış, şəhərin dörd bir tərəfində yaşayan

ermənilərin ünvanlarını hazırladıqdan sonra iğtişaşlar zamanı kiminlə necə hərəkət edəcəklərini də onlara anlatmışlar.

Həmin günlərdə şəhəri tərk edən imkanlı erməni ailələri isə hadisələr ərəfəsində bankda olan pullarını çıxardaraq özləri ilə aparmışdılar. Onlar evlərinin bahalı mebellərini, bəziləri hətta evlərini də satmışdılar. Bütün bunlar hüquq mühafizə orqanlarının gözü qarşısında baş verib. Sumqayıtda baş vermiş kütləvi iğtişaşlardan dərhal sonra isə həmin qrup yoxa çıxmışdır. Bu da həmin hadisələrin Kremlin dəstəyi ilə ermənilərin törətdiyini tam sübuta yetirir.

Fevralın 28-29-da ermənilər məkrli planlarını həyata keçirməyə başladılar. Onlar hətta qətlə yetirəcəkləri adamların siyahısını talan törədəcək komitə üzvlərinə də paylamışdılar. Bir neçə gün əvvəl ermənilər yaşayan evlər xüsusi adamlar tərəfindən işarələnmişdi. Fevralın 28-29-da Sumqayıtda iğtişaşlar törədilir, ermənilər öz millətlərindən olan insanları qəsdən qətlə yetirir, lakin SSRİ-nin ovaxtkı hərbi prokuroru Katuşev Bakıda ola-ola baş verənlərin qarşısını almağa tələsmirdi. Ona hər dəqiqə məlumat verilsə də, bütün bunlara biganə yanaşırdı.

Sumqayıtdakı kütləvi iğtişaşların əvvəlcədən təşkil edilmiş aksiya olmasını sübut edən faktlardan biri də talançıların hərəkət etdikləri marşrut üzrə bütün hərəkətlərin videoçəkilişinin aparılması idi. Həmin kadrlar Qərb ölkələrinin televiziya kanallarında operativ şəkildə göstərilmişdir. Şübhəsiz ki, çəkiliş aparan şəxslər talançıların planları haqqında əvvəlcədən məlumatlı idilər. Çünki çəkilişləri aparanlar şəhəri tərk etdikdən sonra heç bir fakt lentə alınmamışdır. Bu da çəkilişlərin planlı olduğunu bildirir. Hadisələrdən sonra o da üzə çıxdı ki, Sumqayıtda qətlə yetirilənlərin demək olar ki, hamısı əslən dağlıq qarabağlıdır.

Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin arxiv materiallarından məlum olmuşdur ki, Dağlıq Qarabağ separatçılarının emissarları, SSRİ DTK-nın agentləri olan Sarkisyan, Osipov (Osipyan) və digərləri Sumqayıt hadisələrində fəal iştirak etmiş və həmin hadisələrdən dərhal sonra Orta Asiya respublikalarına ezam olunmuşlar. Bu agentlərin izləri sonradan Özbəkistan və Qırğızıstandakı hadisələr zamanı da aşkar olunmuşdur.

Bu hadisələrdə guya azərbaycanlılardan ölənlərin olmaması "fakt"ından istifadə edən ermənilər bu iddialarını indi də davam etdirirlər. Halbuki həmin hadisələr zamanı öldürülənlərin 6-sı azərbaycanlı idi.

İstintaqın ilkin mərhələsində 1050 nəfər şübhəli şəxs qismində tutulmuş, onlardan bir hissəsi inzibati, bir hissəsi isə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmişdi. 97 nəfər barəsində 55 cinayət işi baxılması üçün məhkəmələrə göndərilmişdi. Onlardan 92 nəfəri azərbaycanlı, 2 nəfəri rus, 2 nəfəri ləzgi, 1 nəfəri erməni idi. Cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmiş şəxslərdən 183 nəfər barəsində, o cümlədən qəsdən adam öldürməyə görə 38 nəfər, zorlamaya görə isə təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilmiş 42 nəfər barəsində əməllərində cinayət tərkibi və ya cinayət hadisəsi olmadığından işin icraatına xitam verilmişdir.

Hadisələrlə bağlı saxlanılanlar arasında müxtəlif millətlərdən olan adamlar - azərbaycanlılar, ermənilər, ruslar, yəhudilər və başqaları var idi. Sumqayıtda quldurluq edənlərin arasında ermənilər tərəfindən satın alınmış ekstremist qruplar, cinayətkarlar, terrorçular, təxribatçılar, narkomanlar və spirtli içki düşkünləri var idi.

İstintaq materiallarında göstərilir ki, 444 adam məhkəmə qarşısında cavab vermiş, onlardan 400 nəfəri 10-15 sutka təcridxanalarda saxlanılmışdır. Bir neçəsi uzunmüddətli həbs cəzasına, Əhməd İman oğlu Əhmədov isə ölüm cəzasına məhkum olunmuşdur. Təəccüblüsüdür ki, Əhməd Əhmədovun işinə Moskvada tələsik baxıldı və onu Sumqayıtda baş verən hadisələrin "təşkilatçısı" kimi qələmə verdilər. 1988-ci ilin oktyabr ayının 18-də SSRİ Ali Məhkəməsi Əhmədovun, Cəfərovun, İsmayılovun məhkəmə prosesinə başladı. Məhkəmə prosesi başlayan gün "Ostankino" telekanalının "Xəbərlər" proqramında bütün dünyaya xəbər verdilər ki, Sumqayıt hadisələrində "başkəsən" üç nəfərin məhkəmə işinə başlanılır. Ertəsi gün Moskvada nəşr olunan kütləvi informasiya vasitələri də bu barədə ictimaiyyətə məlumat çatdırdılar. Moskvada, SSRİ Ali Məhkəməsinin binasında Sumqayıtda kütləvi iğtişaşların baş verməsində müqəssir bilinən şəxslərin mühakiməsi başlandı. Müttəhimlər kürsüsündə əyləşən Ə.Əhmədov, T.İsmayılov, Q.Cəfərov talanlar, yanğınlar, qətlərlə nəticələnən kütləvi iğtişaşların təşkilində və yaxından iştirakında təqsirləndirilirdilər.

Məhkəmə prosesinə SSRİ Ali Məhkəməsinin üzvü R.K.Brize sədrlik edirdi. Məhkəmənin tərkibinə SSRİ Ali Məhkəməsinin xalq iclasçıları V.A.Kuznetsov və S.Smirnov daxil idilər. Dövlət ittihamçısı, SSRİ Baş Prokurorunun köməkçisi D.Kozlovski idi.

O dövrdə SSRİ Ali Məhkəməsinin sədri V.Terebilovun "Novoye vremya" jurnalında müsahibəsi çap olundu. Terebilov məhkəmə proseslərinə yuxarıdan, xüsusilə Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi aparatından təzyiqlər olduğundan şikayətlənirdi. Tələb edirdi ki, məhkəmə müstəqil olmalıdır. Terebilov daha sonra qeyd edirdi ki, hazırda SSRİ Ali Məhkəməsi Əhmədovun, Cəfərovun, İsmayılovun məhkəmə prosesinə baxır. Məhz yuxarıların təzyiqi nəticəsində məhkəmə heyəti obyektivliyini, humanizmini bir tərəfə qoyub, Əhmədovun timsalında, nəyin bahasına olursa-olsun, "təşkilatçı" obrazı yaratmaq niyyətinə düşür. Əslində isə hadisələrin təşkilatçısı olan 1959-cu il təvəllüdü, əvvəllər 3 dəfə məhkum olunmuş üst-üstə 9 il 2 ay 13 gün azadlıqdan məhrum etmə cəzası çəkmiş qatı cinayətkar, milliyətcə erməni olan "Paşa" ləqəbli Eduard Qriqoryan idi. O, Albert və Ernis adlı iki qardaşı ilə camaata soyuq silah kimi istifadə olunan armatur parçaları da paylamışdı.

Eduard Qriqoryan ətrafına topladığı özü kimi cinayət meyilli qonşuları ilə ümumi dil taparaq onlara spirtli içki və insanda aqressivlik yaradan xüsusi həblər paylayıb, quldurluq və soyğunçuluq etmək üçün yaxşı şansın yarandığını deyib və onları öz arxasınca dinc mitinqin keçirildiyi meydana aparıb. Orada özünü Qafandan gəlmiş azərbaycanlı kimi təqdim edərək, ermənilərin guya Qafanda dinc azərbaycanlı əhalini qırdıqlarını, özlərinin isə bir maşın meyit gətirdiklərini mitinq iştirakçılarına danışaraq ermənilərdən intiqam almağa çağırıb. Özü də burada yaşayan ermənilərin siyahısını verərək ünvanlarını göstərib, ona qoşulmuş 100 nəfərə yaxın yeniyetmə və müxtəlif cinayətkar ünsürləri "Qarabağ bizimdir!", "Erməniləri qırın!" kimi şüar və çağırışlarla "Qarabağ" və "Krunk" cəmiyyətləri təşkilatlarına pul verməkdən imtina etmiş ermənilərin yaşadıkları mənzillərə istiqamətləndirib, talan və digər cinayətlərdə fəal iştirak edib. Eduard özü 6 erməni qətlə yetirib. O, hadisələr zamanı Marina və Karina Mejlumyanlar adlı erməni qızlarını da zorlayıb.

Bütün bunlar məhkəmə istintaqı zamanı sübut olunsada, SSRİ Prokurorluğu əsl həqiqəti ört-basdır edib. Kütləvi iğtişaşlarda iştirak, zorlama, qətl, qarət, milli ədavətin qızıqdırılması ittihamları ilə mühakimə olunan E.Qriqoryana cəmi 12 il cəza verilib. 6 nəfərin qətlinə iştirak etmiş Eduard Qriqoryanın məsuliyyətdən azad edilməsi üçün erməni millətçi təşkilatçıları və xüsusi-xidmət orqanları çox çalışıblar. Təsadüfi deyil ki, bu qədər cinayət törətməsinə baxmayaraq, Qriqoryan Ermənistanı göndərilib, sonra da azadlığa buraxılıb. Həmin dövrdə "Novoye vremya" jurnalı, "Moskovskiy novosti" qəzeti və digər mətbu orqanlar Sumqayıt hadisələri ilə bağlı öz səslərini qaldırsalar da, bir nəticə olmayıb. Yazılarda istintaqın düzgün aparılmadığı, cinayətin kim tərəfindən törədilməsinin aşkar edilmədiyi vurğulanırdı.

Sumqayıt hadisələri də başvermə xüsusiyyətinə görə böyük bir terrorun başlanğıcı oldu. Məhz bu saxta "genosid"dən sonra minlərlə azərbaycanlı qətlə yetirildi, ərazimizin 20 faizi işğal edildi.

Yalnız 1993-cü ildə xalqın təkidlə tələbi ilə yenidən hakimiyyətə qayıdan ümummilli lider Heydər Əliyev mənfur erməni məkrinin, neçə-neçə terror aktının qarşısını aldı. Bu gün ermənilərə layiqli cavab verilir. Prezident İlham Əliyevin beynəlxalq aləmdə nüfuzu, torpaqların azad edilməsinə hazır olan ordunun yaradılması ondan xəbər verir ki, tezliklə işğalda olan ərazilər azad ediləcək.

Akif Əliyev,
"Azərbaycan qəzeti" . - 2019. - 28 fevral. - № 48. - S.6.

Sumqayıt hadisələri SSRİ-nin süqutunun başlanğıcı idi

Yeni Azərbaycan Partiyası Sumqayıt şəhər təşkilatının konfrans zalında ermənilərin Azərbaycan xalqına qarşı törətdiyi çoxsaylı cinayət hadisələrindən biri olan Sumqayıt hadisələrinə həsr edilmiş “dəyirmi masa” tədbiri keçirilib.

Düz 31 il əvvəl Sumqayıtda ermənilərin məkrli niyyətlərinin nəticəsi olaraq milli zəmində baş vermiş iğtişəşlərin xronikasına, səbəb və nəticələrinə ətraflı nəzər salınıb. Sumqayıt Şəhər İcra Hakimiyyəti başçısının birinci müavini Teymur Səmədov bildirib ki, Sumqayıt hadisələri SSRİ-nin süqutunun başlanğıcı olub. Hər il həmin hadisələrinin ildönümü yaxınlaşanda şərböhtan dolu erməni təbliğat maşını işə düşür və azərbaycanlılar ermənilərə qarşı milli dözümsüzlük nümayiş etdirən xalq kimi təqdim olunur. Əslində isə bu hadisələr SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin erməni millətçiləri ilə birgə həyata keçirdiyi təxribatların tərkib hissəsi idi. Başlıca hədəf isə dünya ictimaiyyətinin gözündə “vəhşi azərbaycanlı” obrazı yaratmaq və bu bəhanə ilə də Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini Azərbaycanın tərkibindən çıxararaq Ermənistanla birləşdirmək olub.

Diqqətə çatdırılıb ki, 1988-ci il fevralın 27-29-da Sumqayıtda ermənilər tərəfindən öncədən planlaşdırılmış qanlı hadisələrə 31 illik bir zaman məsafəsindən baxanda həmin hadisələrin bir çox gizli məqamları aydınlaşır.

“Dəyirmi masa” tədbirində çıxış edənlər xatırladıblar ki, Sumqayıtda qətlə qətlə törədənlərin başında bir neçə dəfə məhkum olunmuş erməni Eduard Qriqoryanın dəstəsinin durduğu şahid ifadələri ilə sübuta yetirilib. Natiqlər xüsusi vurğulayıblar ki, məhz həmin məşum günlərdə şəhərdə yaşayan bir çox azərbaycanlılar yüzlərlə erməni ailəsini qəddar qriqoryanların divanından qorumağa çalışıb və buna nail olublar. Yüzlərlə azərbaycanlı ailəsi ermənilərə öz evlərində sığınacaq verib, bununla da hadisələrin daha geniş miqyas almasının qarşısı alınıb. Amma məlum səbəblərdən bütün erməni mənbələri bu faktın üstündən nankorcasına sükutla keçirlər.

**Əli Nəcəfxanlı,
“Xalq qəzeti”. – 2019. - 28 fevral. № 48. – S. 5.**

Elçin Əhmədov: Sumqayıt hadisələri erməni millətçilərinin məkrli planının tərkib hissəsi idi

Məlum olduğu kimi, bütün dövrlərdə Dağlıq Qarabağa dair ərazi iddiaları kənardan, məhz Ermənistanın təbliği, təhriki və təzyiqi ilə ortaya atılıb. Sovet dövründə mərkəzi hakimiyyət orqanlarının himayədarlığı ilə Azərbaycan əleyhinə məqsədyönlü şəkildə təbliğat kampaniyası aparılıb və nəticədə, mənfi ictimai fikir formalaşdırılıb.

Sumqayıt hadisələri erməni millətçilərinin Dağlıq Qarabağı işğal etmək üçün məqsədyönlü şəkildə işləyib hazırladıqları məkrli planın tərkib hissəsi idi. Bu hadisələr ermənilərin Azərbaycan torpaqlarını zəbt etmək üçün hələ xeyli əvvəl başladığı planın ideoloji əsaslarını qoymaqla sonradan siyasi-hərbi mərhələyə keçidin başlanğıcı oldu.

Bu fikirləri AZƏRTAC-a açıqlamasında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının professoru, siyasi elmlər doktoru, "Azərbaycan Respublikası Dağlıq Qarabağ bölgəsinin Azərbaycanlı İcması" İctimai Birliyinin sədr müavini Elçin Əhmədov Sumqayıt hadisələrini şərh edərkən deyib.

E.Əhmədov bildirib ki, XX əsrin sonunda Ermənistan ərazisində yaşayan azərbaycanlı əhalinin tarixən yaşadığı torpaqlardan zorakılıqla və kütləvi qovulmasını, Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan ayrılmasını, Ermənistanın Azərbaycana qarşı qeyri-qanuni işğalçılıq və aneksiya siyasətini və bu məqsədə nail olmaq məqsədilə zorakı metodlarını "əsaslandırmaq" üçün anti-Azərbaycan kampaniyasını həyata keçirən Ermənistan rəhbərliyi, erməni şovinst ideoloqları və ekstremist təşkilatları 80-ci illərin sonlarında hərəkətə keçdilər.

1986-cı ilin fevral ayında ermənilər SSRİ-də irəli sürülən "aşkarlıq" və "demokratiya" ideyalarından istifadə edərək Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin (DQMV) mərkəzində - Xankəndidə tarix və mədəniyyət abidələrini qoruyan "Krunk" adlı təşkilat yaratdılar. Ancaq sonradan məlum oldu ki, "Krunk" sözü rus dilində "Комитет Революционного Управления Нагорного Карабаха" sözlərinin baş hərflərindən yaranmışdı. Təşkilatın əsas məqsədi isə tarixi abidələri qorumaq deyil, DQMV-ni Ermənistana birləşdirməyə nail olmaq idi.

Artıq 1987-ci ilin iyun-iyul aylarında ermənilər Xankəndinin küçələrində Dağlıq Qarabağı Ermənistana birləşdirmək üçün təbliğat apararaq bu istiqamətdə vərəqələr yayırdılar. Ayrı-ayrı adamların Moskvağa yazdıqları məktublar artıq bu dövrdə müxtəlif kollektivlərdən imzalar toplanması kampaniyasına çevrildi və ərazi iddialarının yeni mərhələsinin təməli qoyuldu. Bu hərəkətin əsas aparıcı qüvvəsi olan "Krunk" təşkilatı da gizli, eyni zamanda, geniş fəaliyyət göstərirdi. İlin ikinci yarısında Yerevandan müntəzəm olaraq Xankəndinə gələn emissarlar ermənilər arasında fəal iş apararaq xüsusi imzalar toplamaqla Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan ayrılaraq Ermənistana birləşmək ideyasını təbliğ edirdilər.

Bununla yanaşı, 1987-ci il ərzində S.Ayvazyanın tərtib etdiyi "böyük Ermənistan" xəritəsi kiçik formatda DQMV-də geniş yayılmağa başladı. Bu xəritənin sərhədləri 3 dənizin (Aralıq, Xəzər və Qara dənizinin) sahillərini əhatə edirdi. Elə həmin il dekabrın 1-də Dağlıq Qarabağ ermənilərinin nümayəndələri muxtar vilayətin Azərbaycanın tərkibindən çıxarılıb Ermənistanın tərkibinə verilməsi haqqında hazırlanmış müraciəti Sov. İKP MK-ya təqdim etdilər. Bununla yanaşı, noyabrın sonu və dekabr ayında Ermənistan SSR-in Qafan və Mehri rayonlarında azərbaycanlılara qarşı hücumlar edilərək onların Azərbaycana deportasiyasına başlanıldı.

1987-ci il oktyabrın 21-də Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini Heydər Əliyev vəzifəsindən azad edildikdən bir neçə gün sonra Sov.İKP MK-nın baş katibi Mixail Qorbaçovun iqtisadi məsələlər üzrə müşaviri A.Aqanbəkyan Parisdə "İnterkontinental" hotelində müsahibəsində DQMV-nin Ermənistana birləşdirilməsinin iqtisadi cəhətdən daha sərfəli olmasını və bu məsələ üzərində xüsusi komissiyanın işlədiyini bəyan edərək Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi ideyasını irəli sürdü. Onun verdiyi müsahibə noyabrın 18-də "L'Humanite" qəzetində çap olundu. Bu müsahibə ermənilərin Dağlıq Qarabağa dair ərazi iddialarının başlanması üçün bir siqnal rolunu oynadı.

1988-ci il yanvarın 25-də ermənilərin azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinə basqınları nəticəsində Ermənistan SSR-in Qafan və Mehri rayonlarından qovulmuş və didərgin salınmış yüzlərlə azərbaycanlı qaçqınlar Azərbaycana gəldi. Yanvar-fevral aylarında Ermənistan SSR-dən zorla qovulmuş 4 min nəfərdən çox azərbaycanlı Azərbaycana gələrək, əsasən, Sumqayıtda məskunlaşdılar. Fevralın 8-də erməni millətçiləri Xankəndidə DQMV-nin Azərbaycan SSR-dən Ermənistan SSR-in tərkibinə verilməsi tələbi ilə yeni imza toplanması kampaniyasına başladılar və ayın 12-də DQMV-də gizli fəaliyyət göstərən millətçi "Krunk"un təşkilatçılığı ilə ermənilər DQMV-nin Ermənistana birləşdirilməsi tələbi ilə Xankəndidə ilk mitinq keçirdilər.

Münaqişənin başlanmasında ilk qanı məhz ermənilər tökdülər. 1988-ci il fevralın 22-də DQMV Xalq Deputatları Sovetinin ayrılma barədə qərarına etiraz edən dinc azərbaycanlılara Xankəndi-Ağdam şose yolu üstündə yerləşən Əsgəran qəsəbəsi yaxınlığında erməni silahlıları atəş açdılar. Ermənilərin açdığı atəş nəticəsində Əli və Bəxtiyar adlı iki azərbaycanlı gənc həlak oldu.

1988-ci il fevralın 27-29-da Sumqayıtda etnik zəmində törədilən iğtişah həmin dövrdə ermənilərin bu sıradan olan məqsədyönlü tərribatların kulminasiyası idi. Hadisələr ərəfəsində və hadisələr baş verən gün Sumqayıt şəhərində və ətrafında SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin Daxili Qoşunları və ordu birləşmələrinin kifayət qədər canlı qüvvəsi və texnikası olsa da, onlar tərəfindən vəziyyətin nəzarət altına alınması üçün vaxtında qabaqlayıcı tədbirlər görülmədi. Bakının 30 kilometrliyində yerləşən, çoxmillətli Sumqayıt şəhərinin əhalisi 1988-ci ildə 258 min nəfər təşkil edirdi və bunun təqribən 18 mini etnik ermənilər idi. Bu dövrdə Ermənistandan qovulan azərbaycanlıların bir qismi Sumqayıta üz tutmuş, burada məskunlaşmışdı. O zamanadək Ermənistanın 20 rayonundan tək-cə Sumqayıta 18 min 330 nəfər qaçqın və ya 3030 ailə gəlmişdi. Sıralarında 4 rus ailəsinin olduğu qaçqınların çoxu küçələrdə evsiz-eşiksiz qalmışdı. Yaranmış gərgin şəraitdə, ermənilər tərəfindən qabaqcadan hazırlanmış plan əsasında və onların bilavasitə iştirakı ilə fevralın 28-29-da Sumqayıtda baş verən kütləvi iğtişahlar nəticəsində 26 erməni, 6 azərbaycanlı qətlə yetirildi. Bədən xəsarəti alan 198 nəfərin 87 nəfəri xəstəxanaya yerləşdirildi. 60 mənzil qarət edildi, 14 avtomaşın yandırıldı, 8 avtomaşın zədələndi, 16 ticarət obyektinin şüşələri qırıldı. Azərbaycan SSR Daxili İşlər Nazirliyinin 17 avtomaşını əzildi.

O zaman SSRİ prokurorluğunun ilkin istintaq-əməliyyat qrupunun üzvü olmuş Vladimir Kaliniçenko və digərləri çıxış edərək Sumqayıt hadisələrinin erməni lobbisinə xidmət edən SSRİ rəhbərliyinin sifarişi ilə SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi tərəfindən təşkil olunduğunu, bu səbəbdən də iğtişahların təşkilatçılarından heç kimin məsuliyyətə cəlb olunmadığını bildirmişdir.

Ermənistan və erməni lobbisi dairələri tərəfindən Sumqayıt hadisələri qəsdən Azərbaycana qarşı təbliğat və dezinformasiya məqsədilə istifadə edilsə də, Azərbaycan dövlətinin həyata keçirdiyi tədbirlər, aparılmış obyektiv və faktlara söykənən istintaq materialları ilə həmin iğtişahların məhz erməni millətçilərinin və onların havadarlarının öz məkrli niyyətlərinə nail olmaq məqsədilə təşkil edilərək törədilməsi kifayət qədər və təkzibedilməz faktlarla sübuta yetirilmişdir. Belə ki, Baş Prokurorluq, Daxili İşlər Nazirliyi və Dövlət Təhlükəsizliyi Xidməti əməkdaşlarından ibarət istintaq-əməliyyat qrupu tərəfindən Sumqayıt hadisələri ilə əlaqədar istintaq zamanı müəyyən edilib ki, 1988-ci il fevralın 28-29-da Sumqayıtda baş verən hadisələrin kökündə "Krunk" və "Qarabağ" təşkilatlarının erməni millətçi hərəkatı üçün vəsait topladığı, ümumi büdcəyə pul ödəməyənləri isə cəzalandırmaq qərarına gəldikləri, elə məhz buna görə də Sumqayıtda evlərinə hücum edilən ermənilərin məhz "Krunk" təşkilatına pul ödəməyən ermənilər olmaları haqda fikirlər təsdiqini tapıb.

Bununla yanaşı, istintaqla 1988-ci ilin yanvar-fevral aylarında ermənilər tərəfindən Sumqayıt şəhərindəki əmanət kassalarından əmanətlərin kütləvi şəkildə çıxarılması müəyyən olunub. 1988-ci ilin yanvar-fevral aylarında, yəni, Sumqayıtda kütləvi iğtişah baş verməzdən əvvəl şəhərdə fəaliyyət göstərən 14 əmanət kassasından milliyətçə erməni olan 84 əmanətçi

tərəfindən 143 min 64 rubl məbləğində əmanətlər götürülmüş və həmin aylarda şəhərdə fəaliyyət göstərən poçt bölmələrindən Ermənistanla çoxsaylı telefon danışqları aparılmış, pul köçürmələri edilmişdir. Faktlar sübut edir ki, törədilmiş talanlar təsadüfi olmamışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, talanlar başlamazdan əvvəl şəhərdə yaşayan imkanlı ermənilərin əksəriyyəti Sumqayıtı tərk etmiş, şəhərdə qalan imkansız ermənilərin bəziləri zərər görmüşdülər. Erməni millətçilərinin tarixində ermənilərin bu üsuldən istifadə etdikləri haqqında kifayət qədər tutarlı faktlar mövcuddur. Yeni Sumqayıtda baş verəcək hadisələr əvvəlcədən planlı şəkildə hazırlanmış və yerli ermənilər xəbərdar edilmişdi. Bununla yanaşı, baş vermiş talan və qətlərdə erməni millətindən olanlar xüsusi tapşırıqla "fəallıq" göstərmiş, öz millətindən olanlara amansızlıq etmişlər. Sonradan istintaqla müəyyən edilmişdir ki, iğtişəşlərin təşkilatçılarından biri milliyətçə erməni Eduard Qriqoryan olmuşdur. Belə ki, istintaq materiallarının araşdırılması zamanı bir sıra mühüm məqamlar ortaya çıxdı. İstintaq sənədləri təsdiq edir ki, Eduard Qriqoryan və onun rəhbərlik etdiyi qrup iğtişəşlər zamanı daha çox qəddarlıq edərək 6 erməni qətlə yetirmişdir. Erməni millətindən olan Sumqayıt şəhər sakinlərinin öldürülməsinə görə məhkum olunmuş Eduard Qriqoryana 1989-cu il dekabrın 22-də hökm oxunduqdan sonra - SSRİ mövcud olduğu zaman – 1991-ci il avqustun 26-da Yerevan şəhər 1 saylı istintaq təcridxanasına köçürülmüş, sonradan azadlığa buraxılmış və hazırda Ermənistanın xüsusi xidmət orqanlarının himayəsi altında üçüncü ölkənin ərazisində yaşamaqda davam edir.

İstintaq qrupu tərəfindən toplanmış materialların qiymətləndirilməsi və təhlili təsdiq edir ki, Sumqayıtdakı iğtişəş Azərbaycana qarşı Ermənistan xüsusi xidmət orqanları və SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi tərəfindən təşkil edilmiş xüsusi bir plan olmuşdur. SSRİ dövründə foto-videoçəkilişə xüsusi nəzarət və senzura tətbiq olunmasına baxmayaraq, Sumqayıt hadisələrinin əvvəlindən axırınacan foto-videoçəkilişi aparılmış və mərkəzi televiziya vasitəsilə iki dəfə göstərilmiş, sonra isə SSRİ ərazisindən çıxarılaq erməni lobbı təşkilatları vasitəsilə anti-Azərbaycan kampaniyasının tərkib hissəsi kimi dünyada yayılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Sumqayıt hadisələrini təhlil edərək deyib: "Heç kim üçün sirr deyil ki, Sumqayıt hadisələrini erməni millətçiləri törətmişdilər. Bu, onların təxribatı idi və orada ən çox qəddarlıq göstərən erməni millətindən olanlar idi. Məqsəd də aydındır ki, bu hadisədən istifadə edib Azərbaycana qarşı əsassız iddialar irəli sürülsün və ondan sonra azərbaycanlılara qarşı soyqırımını əsaslandırılınsın".

"Yeni Azərbaycan". - 2019 – 1 mart. - № 41. - S. 6.

Sumqayıtda hadisələrin 31-ci ildönümü

Fevralın 27-də Yeni Azərbaycan Partiyası Sumqayıt şəhər təşkilatında Sumqayıtda baş vermiş hadisələrin 31-ci ildönümünə həsr olunmuş tədbir keçirilmişdir. Sumqayıt şəhər İcra hakimiyyətinin YAP Sumqayıt şəhər təşkilatı ilə birlikdə təşkil etdiyi “Erməni təxribatının silinməyən izləri” mövzusunda müzakirələr aparılmışdır.

Tədbiri şəhər icra hakimiyyəti başçısının müavini Teymur Səmədov açaraq bildirib ki, Sumqayıtda baş verən hadisələrdə Ermənistan və SSRİ xüsusi xidmət orqanları tərəfindən birgə hazırlanan təxribat qrupları əsas rol oynamışdır. İğtişaşlar zamanı 32 nəfər, o cümlədən 6 Sumqayıt sakini həyatını itirmişdir. Bu hadisənin hüquqi əsaslarla araşdırılması və cinayətin təşkiatçılarının məsuliyyətə cəlb olunması üçün ölkə başçısı cənab İlham Əliyevin göstərişi ilə Azərbaycan Respublikasının Baş prokurorluğu tərəfindən bu iş təkrar icraata götürülüb və istintaq aparılır.

Əməkdar jurnalist Eyruz Məmmədov, Sumqayıt Dövlət Universitetinin müəllimi Əvəz Mahmudov, YAP Sumqayıt şəhər təşkilatının sədr müavini Vəzirxan Ənsərov, Sumqayıt Bələdiyyəsinin sədr müavini Musa Həsənov mövzu ətrafında çıxış edərək Sumqayıtda baş vermiş məlum hadisələrlə bağlı fikirlərini bölüşmüşlər. Vurğulanmışdır ki, bu iğtişaşların fəal iştirakçılarından biri iki dəfə məhkumluq həyatı yaşamış, milliyətcə erməni Eduard Qriqoryan adlı Sumqayıt sakini olmuşdur. O, erməniləri lənətləyən çağırışlarla əvvəlcədən hazırlanmış siyahı əsasında erməni millətindən olan sakinlərin evlərinə hücumlar edib. Xüsusilə “Krunk” cəmiyyətinə pul köçürməyən ermənilərin aqibəti acınacaqlı olub. Onlardan bir neçəsi bu iğtişaşların qurbanına çevrilib.

Bir daha bildirildi ki, ermənilər bu hadisələrin baş verəcəyini əvvəlcədən bildirdilər. Onlar əmanət kassalarında pullarını çıxarıb Ermənistana və yaxud Rusiyanın şəhərlərindəki əmanət kassalarına yerləşdirirdilər. Bütün bunlar bir daha sübut etdi ki, 27-29 fevral 1988-ci ildə Sumqayıt şəhərində törədilmiş hadisələr Ermənistan və SSRİ xüsusi xidmət orqanları tərəfindən hazırlanaraq törədilmiş təxribat idi.

“Sumqayıt qəzeti”. - 2019. – 2 mart . № 8. – S. 3

31 il əvvəl baş verən hadisələr müzakirə olunub

Yeni Azərbaycan Partiyası Sumqayıt şəhər təşkilatının konfrans zalında ermənilərin Azərbaycan xalqına qarşı törətdiyi çoxsaylı cinayət hadisələrindən biri olan Sumqayıt hadisələrinə həsr olunmuş yığıncaq keçirilib.

Sumqayıtda 1988-ci ilin fevralında ermənilər tərəfindən törədilmiş hadisələrin 31-ci ildönümünə həsr edilmiş tədbiri açan Sumqayıt Şəhər İcra Hakimiyyəti başçısının birinci müavini Teymur Səmədov bildirib ki, hər il Sumqayıt hadisələrinin ildönümü yaxınlaşanda erməni təbliğat maşını işə düşür və azərbaycanlılar ermənilərə qarşı milli dözümsüzlük nümayiş etdirən xalq kimi təqdim olunur. Əslində isə bu hadisələr SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin erməni millətçiləri ilə birgə həyata keçirdiyi təxribatların tərkib hissəsi idi.

Diqqətə çatdırılıb ki, 1988-ci il fevralın 27-28-də Sumqayıtda ermənilər tərəfindən öncədən planlaşdırılmış qanlı hadisələrə 31 illik bir tarixdən boylanıb baxanda həmin hadisələr zamanı öncədən görünməyən tərəflər aydınlaşır.

Tədbirdə çıxış edənlər qeyd edib ki, şahid ifadələri əsl günahkarın əslində iki dəfə məhkum olunmuş erməni Eduard Qriqoryan olduğunu sübut etdi. Məhz həmin günlərdə şəhər əhalisinin sayıqlığı nəticəsində yüzlərlə erməni ailəsi qəddar qriqoryanlardan qoruna bildi. Minlərlə azərbaycanlı ailəsi ermənilərə öz evlərində sığınacaq verdi. Buna görə də hadisələrin daha geniş miqyas almasının qarşısı alındı.

Vurğulanıb ki, Sumqayıt hadisələrində zərərçəkən ermənilərin əksəriyyəti “Krunk” cəmiyyətinə könüllü maddi vəsait köçürməkdən imtina edənlər olub. Şahidlərin ifadələri ilə müəyyən edilib ki, “Krunk” cəmiyyətinə pul köçürən ermənilərin evləri hücumu məruz qalmayıb. Bu isə Sumqayıt hadisələrinin məhz ermənilərin özləri tərəfindən məqsədli şəkildə törədildiyinə sübutdur.

“Məslək”. – 2019. – 2 mart. - № 1-2. S.3.

Sumqayıt hadisələri : Ermənilərin törətdikləri təxribatdan 31 il ötür

1988-ci il fevralın 28-də baş vermiş bu hadisələr SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin erməni millətçiləri ilə birgə Azərbaycana qarşı təşkil etdiyi və həyata keçirdiyi təxribatların növbəti tərkib hissəsi idi. Əsrlərboyu qonşuluqda yaşayaraq ölkəmizə qarşı məkrli planlar quran, azərbaycanlılara qarşı soyqırımı və deportasiya siyasəti aparan erməni millətçiləri həmin gün daha bir təxribata əl atdılar. Məqsəd isə hər zaman olduğu kimi, dünya ictimaiyyətində yanlış rəy formalaşdırmaq, anti-Azərbaycan əhval-ruhiyyəsi yaratmaq idi. Bu qanlı ssenari ilə guya ermənilərin əzildiyi, haqlarının tapdalandığı dünya ictimaiyyətinə təqdim edilməklə əslində yeni bir mərhələdə azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilən soyqırımı, işğalçılıq siyasətinin əsası qoyuldu. Bütün şahid ifadələri Sumqayıt hadisələrinin təşkilatçısının erməni, iki dəfə məhkum edilən Eduard Qriqoryan olduğunu sübut edir. Qriqoryan Sumqayıt hadisələri zamanı beş erməni şəxsən öldürüb. Bir sözlə Sumqayıtda etnik zəmində törədilən iğtişaş həmin dövrdə bu sıradan olan məqsədyönlü təxribatların kulminasiyası idi.

Sumqayıt şəhərinin əhalisi 1988-ci ildə 258 min nəfər idi və bunun təqribən 18 minini etnik zəmində hər hansı qarşিদurma olmayıb və bu gün də Sumqayıt digər Azərbaycan şəhərləri kimi çoxmillətli və çoxkonfessiyalı xüsusiyyətini saxlamaqdadır.

1988-ci il fevralın 26-da Sumqayıtın mərkəzi meydanı Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ regionunda ermənilər tərəfindən iki gəncin öldürülməsinə etiraz olaraq nümayişçilər tərəfindən tutuldu. Erməni ekstremistləri və təxribatçı agentlər tərəfindən bu etiraz aksiyası iğtişaşə doğru təhrik edildi. İğtişaşə araşdırmaq üçün SSRİ Baş Prokurorluğu tərəfindən bu etiraz aksiyası iğtişaşə doğru təhrik edildi. İğtişaşə araşdırmaq üçün SSRİ Baş Prokurorluğu tərəfindən cinayət işi başlandı, xüsusilə mühüm işlər üzrə müstəntiq Vladimir Qalkinin rəhbərliyi ilə ölkənin müxtəlif regionlarından cəlb edilmiş 231 nəfər istintaqçı və bir o qədər də əməliyyatçıdan ibarət xüsusi istintaq-əməliyyat qrupu yaradıldı. SSRİ Baş Prokurorluğunun apardığı istintaq nəticəsində iğtişaş zamanı 26 erməni, 6 azərbaycanlı olmaqla, 32 nəfərin öldürüldüyü müəyyən edildi. Məhkəmənin qərarı ilə 92 nəfər uzunmüddətli həbs cəzasına, bir nəfər isə ölüm hökmünə məhkum olundu. Lakin SSRİ Baş Prokurorluğu tərəfindən aparılmış istintaqla iğtişaş iştirakçılarının yalnız bir qismi müəyyən edilib məhkəmənin qərarı ilə cəzalandırıldı. SSRİ-nin siyasi rəhbərliyi və SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin təzyiqləri nəticəsində istintaq məntiqi sonluğa çatdırılmadı, onun təşkilatçıları və sifarişçiləri müəyyən edilmədi.

Bu cinayətin əsl mahiyyətini açmaq, SSRİ Baş Prokurorluğunun üstündən sükutla keçdiyi məqamları araşdırmaq üçün Azərbaycanın qəti siyasi iradəsinin təzahürü olaraq, Azərbaycan respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin göstərişi və Baş prokurorun qərarı ilə həmin kütləvi iğtişaşlarla əlaqədar keçmiş SSRİ Baş Prokurorluğu tərəfindən istintaqı aparılaraq sonradan dayandırılmış beş cinayət işinin icraatı təzələnərək vahid icraatda birləşdirildi və istintaqın aparılması Baş prokurorun birinci müavininin rəhbərliyi ilə prokurorluq, Daxili İşlər Nazirliyi və Dövlət Təhlükəsizliyi Xidmətinin müstəntiq və əməliyyatçılarından ibarət yaradılmış istintaq-əməliyyat qrupuna həvalə edildi.

İstintaq-əməliyyat qrupu tərəfindən həyata keçirilmiş zəruri istintaq-əməliyyat tədbirləri nəticəsində hadisələrin həqiqi mahiyyəti üzə çıxıb, iğtişaşların sovet rəhbərliyində təmsil olunmuş ermənipərəst qüvvələrin göstərişi ilə əvvəlcədən hazırlanmış ssenari üzrə erməni separatçı qüvvələri tərəfindən törədildiyi müəyyən edilib. Buna sübut olaraq demək olar ki, 2016-cı il martın 31-də Moskva şəhərində jurnalist Səadət Qədirovanın "Sumqayıt hadisələri barədə ilk mənbələrdən" adlı kitabının təqdimat mərasimində SSRİ prokurorluğunun ilkin istintaq-əməliyyat qrupunun üzvü olmuş Vladimir Kaliniçenko və digərləri çıxış edərək Sumqayıt hadisələrinin erməni lobbisinə xidmət edən SSRİ rəhbərliyinin sifarişi ilə SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi tərəfindən təşkil olunduğunu, bu səbəbdən də iğtişaşların təşkilatçılarından heç kimin məsuliyyətə cəlb olunmadığını bildiriblər.

Hazırkı istintaq qrupu tərəfindən toplanmış materialların qiymətləndirilməsi və təhlili təsdiq edir ki, Sumqayıtdakı iğtişaş Azərbaycana qarşı Ermənistan xüsusi xidmət orqanları və SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi tərəfindən təşkil edilmiş təxribat olub. SSRİ Konstitusiyası

əsasında Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan ayrılmasının qeyri-qanuniliyini dərk edən erməni ideoloqları və SSRİ rəhbərliyində onları açıq dəstəkləyən şəxslər ermənilərin və azərbaycanlıların birgə yaşamasının qeyri-mümkünlüyünü əsaslandırmaq, azərbaycanlıların artıq tam şəkildə Ermənistan ərazisindən qovulmasını təmin etmək və Azərbaycanı nüfuzdan salmaq üçün bu təxribata əl atıblar.

1988-ci ilin yanvar-fevral aylarında, yəni, Sumqayıtda kütləvi iğtişaş baş verməzdən əvvəl şəhərdə fəaliyyət göstərən 14 əmanət kassasından milliyyətçə erməni olan 84 əmanətçi tərəfindən 143 min 64 rubl məbləğində əmanətlər götürülüb. İstintaqın gedişində, həmçinin məlulub olub ki, həmin aylarda şəhərdə fəaliyyət göstərən poçt bölmələrindən Ermənistanla çoxsaylı telefon danışqları aparılıb, pul köçürmələri edilib. İstintaq zamanı müəyyən edilib ki, 1988-ci il fevralın 27-29-da Sumqayıt şəhərində baş vermiş məlul hadisələrin fəal iştirakçılarında biri məhz Eduard Qriqoryan olub. Qriqoryan öz ətrafında adamları cəmləşdirib onlara rəhbərlik edərək, “ermənilərə ölüm”, “ardımca” və sair çağırışlarla özündə olan və əvvəlcədən hazırlanmış siyahıya əsasən erməni millətindən olan şəhər sakinlərinin evlərinə hücumlar həyata keçirib. İstintaq zamanı hücum, zorakılığa və işgəncələrə məruz qalmış erməni millətindən olan zərərçəkmişlər (Lyudmila və Karina Mejlumyan bacıları, Manvel Petrosyan və digərləri) göstəriblər ki, onların evlərinə hücum edənlərə rəhbərlik və göstəriş verən məhz Eduard Qriqoryan olub, orada olan insanlar onun göstəriş və əmrlərinə əsasən hərəkət ediblər. İstintaq zamanı maraqlı bir fakt da üzə çıxıb. Belə ki, erməni millətindən olan Sumqayıt şəhər sakinlərinin öldürülməsinə görə məhkum olunmuş Eduard Qriqoryan 1989-cu il dekabrın 22-də hökm oxunduqdan sonra SSRİ mövcud olduğu zaman – 1991-ci il avqustun 26-da Ermənistan Respublikası, Yerevan şəhər 1 sayılı istintaq təcridxanasına köçürülüb. Ortaya sual çıxır ki, hansı “xidmətlərinə” görə Eduard Qriqoryan Ermənistanla təhvil verilib? 2015-ci il fevralın 9-da Eduard Qriqoryanın 2000-ci il sentyabrın 1-nə kimi qüvvədə olan Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin müvafiq maddələri ilə təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi barədə qərar çıxarılıb, məhkəmənin qərarı ilə həbs qətimkan tədbiri seçilməklə barəsində axtarış verilib.

İstintaqla Sumqayıt şəhərində yaşayan ermənilərin böyük bir hissəsinin “Krunk” cəmiyyətinə pul vəsaiti köçürdüyü müəyyən edilib. Sumqayıt şəhərində zərərçəkən ermənilərin əksəriyyəti Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində fəaliyyət göstərən “Krunk” cəmiyyətinə könüllü maddi vəsait köçürməkdən imtina edənlər olub. Belə ki, cinayətkar dəstə bir binaya, bloka daxil olaraq birinci mərtəbələrdə yerləşən erməni millətindən olan sakinlərin evlərinə daxil olmayaraq, yuxarı mərtəbələrdə yaşayan ermənilərin mənzillərinə hücum ediblər. Sonradan məlulub olub ki, hücumla məruz qalmayan evlərin sahibləri “Krunk” cəmiyyətinə vaxtılı-vaxtında pul vəsaitləri köçürənlərdir. Şahidlərin ifadələri ilə müəyyən edilib ki, “Krunk” cəmiyyətinə pul köçürən ermənilərin evləri hücumla məruz qalmayıb. Hətta müəyyən edilib ki, erməni millətindən olan musiqiçilər toydan və digər tədbirlərdən əldə etdikləri pul vəsaitinin bir hissəsini “Krunk” cəmiyyətinə köçürüblər.

Cinayət işinin materialları bir daha gösərir ki, Sumqayıtın azərbaycanlı sakinlərinin fərdi humanizmi və şücaəti olmasaydı, hadisələr planlaşdırılmış təxribat planına uyğun olaraq daha geniş miqyas alardı. Milliyyətçə erməni olan şahidlərin ifadələrindən göründüyü kimi, onlarla erməni hadisələr vaxtı azərbaycanlı ailələr tərəfindən öz evlərində yerləşdirilməklə xilas edilib.

SSRİ dövründə foto-video çəkilişə xüsusi nəzarət və senzura tətbiq olunmasına baxmayaraq, hadisələrin əvvəlcədən quraşdırılmış vasitələrlə foto-video çəkilişi aparılıb və dərhal SSRİ ərazisindən çıxarılaq erməni lobbi təşkilatları vasitəsilə anti-Azərbaycan kampaniyasının tərkib hissəsi kimi yayılıb.

Ermənistan və erməni lobbi dairələri tərəfindən Sumqayıt hadisələri qəsdən Azərbaycana qarşı təbliğat və dezinformasiya məqsədilə istifadə edilsə də, Azərbaycan dövlətinin həyata keçirdiyi tədbirlər, aparılmış obyektiv və faktlara söykənən istintaq materialları ilə həmin iğtişaşların məhz erməni millətçilərinin və onların havadarlarının öz məkrli niyyətlərinə nail olmaq məqsədilə təşkil edilərək törədilməsi kifayət qədər və təkzibedilməz faktlarla sübuta yetirilib.

Hazırda qeyd olunan iğtişaların bütün sifarişçisi və iştirakçılarının aşkarlanaraq cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması, eləcə də onların və havadarlarının ifşa olunması istiqamətində kompleks istintaq-əməliyyat tədbirləri davam etdirilir.

“Məslək”. – 2019. – 2 mart. - № 1-2. S.7.

28-dən 29-na keçən gecə...

Bu günlərdə Sumqayıtın Tarixi Muzeyinin mühazirə zalında 1988-ci ilin fevralın 28-dən 29-na keçən gecə ermənilərin hazırladıqları xüsusi plana əsasən Sumqayıtda törətdikləri qanlı hadisənin 31-ci ildönümü ilə əlaqədar dəyirmi masa təşkil olundu. Tədbiri giriş sözü ilə açan kütləvi ekspozisiya şöbəsinin müdiri Sevinc Əmirova 31 il əvvəl şəhərimizdə baş verən fevral hadisələrinin qısa şərhini verdi. Muzeyin əməkdaşı Səisə Səfərova həmin hadisələrin hərtərəfli icmalını əks etdirən "Sumqayıt hadisələrindən 20 Yanvaradək" mühazirəsi ilə dinləyicilər qarşısında çıxış etdi. Sonra Sumqayıt hadisələrini törədənər və həmin il baş verən ictimai-siyasi vəziyyəti özündə əks etdirən videoçarx nümayiş olundu. Daha sonra tədbir dəyirmi masa arxasında müzakirələrlə davam etdi. 18 sayılı məktəbin tarix müəllimi Səadət Vəliyeva, həmin hadisələrin şahidləri Cəmil Heydərov, Zülfüyyə Fətəliyeva hadisə zamanı gördüklərindən danışdılar. Sonda tədbir iştirakçıları "Şəhidlər qalereyasında" Sumqayıt 28-29 fevral 1988-ci il sərgisi ilə tanış oldular.

"Məslək". – 2019. – 2 mart. - № 1-2. S.8.